PEDAGOGIK TA'LIMDA AN'ANAVIY VA TEXNOLOGIK YONDASHUVLARNING QIYOSIY TAHLILI: BO'LAJAK O'QITUVCHI MOSLASHUVCHANLIGINI RIVOJLANTIRISH NUQTAYI NAZARIDAN

Irisboyeva Yokutxon
Osiyo xalqaro universiteti Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim kafedrasi v.b. professor
irisboyeva1974@gmail.com
https://orsid.org/0009-0001-0785-299X
https://doi.org/10.5281/zenodo.24361032

Annotatsiya. Tezisda pedagogika oliy ta'lim muassasalarida o'qitishga an'anaviy va texnologik yondashuvlar ta'lim maqsadi, metodologiya va usullar, talabaning faolligi hamda ta'lim samaradorligi jihatidan qiyoslangan. Texnologik yondashuv tarkibidagi gnostik-dinamik, individual faoliyatli, ko'p subyektli (dialogik), insonparvarlik va individual-ijodiy yondashuvlar tavsiflanib, ularning bo'lajak o'qituvchilarda moslashuvchanlik kompetensiyalarini rivojlantirishdagi imkoniyatlari ochib berilgan. Texnologik yondashuvning qat'iyligi bilan moslashuvchanlikning ochiq tabiati o'rtasidagi ziddiyatning yechimi ko'rsatilgan.
Kalit so'zlar: an'anaviy yondashuv, texnologik yondashuv, pedagogik texnologiya, moslashuvchanlik kompetensiyalari, tashxislanadigan maqsad, qayta aloqa, bo'lajak o'qituvchi.

Abstract. The paper compares the traditional and the technological approaches to teaching in pedagogical higher education institutions in terms of the goal of education, methodology and methods, student activity and effectiveness. The gnostic-dynamic, individual-activity, polysubject (dialogic), humanistic and individual-creative approaches that make up the technological approach are characterised, and their potential for developing the adaptability competences of future teachers is revealed. A resolution is shown for the contradiction between the strictness of the technological approach and the open nature of adaptability.
Keywords: traditional approach, technological approach, pedagogical technology, adaptability competences, diagnostic goal, feedback, future teacher.

Kirish

Bugungi kunda ta'lim tizimi jadal rivojlanayotgan texnologiyalar ta'sirida jiddiy o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda. O'quv dasturlari va baholash tartiblari yangilanmoqda, o'qitishning bir qismi raqamli muhitga ko'chmoqda, sinflar tarkibi xilma-xil bo'lib bormoqda. Bunday sharoitda o'qituvchidan tayyor metodlar to'plamini bilish emas, balki o'zgargan vaziyatda o'z harakatini qayta qura olish – moslashuvchanlik talab etiladi. Ta'lim psixologiyasida moslashuvchanlik o'zgarish, yangilik va noaniqlikka javoban tafakkur, xulq-atvor va hissiyotlarni konstruktiv sozlash qobiliyati sifatida ta'riflanadi [1]; uni bo'lajak o'qituvchilarda oliy ta'lim bosqichidayoq rivojlantirish zarurligi asoslangan [2].

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida o'quv jarayoniga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish, talabalarda mustaqil fikrlash va qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirish vazifalari belgilangan [3]; pedagogik ta'lim sifatini oshirishga

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

oid qarorda pedagog kadrlar tayyorlash mazmuni va texnologiyalarini yangilash talab etiladi [4]. Bu vazifalarni bajarish o'qitishga bo'lgan yondashuvning o'zini qayta ko'rib chiqishni taqozo etadi.

Savol tug'iladi: pedagogika oliy ta'lim muassasasida qaror topgan an'anaviy o'qitish bo'lajak o'qituvchida moslashuvchanlikni rivojlantira oladimi? Agar yo'q bo'lsa, texnologik yondashuv bunga qanday imkon beradi? Ushbu tezisning maqsadi – ikki yondashuvni qiyoslash va texnologik yondashuvning moslashuvchanlik kompetensiyalarini rivojlantirishdagi imkoniyatlarini ko'rsatishdan iborat.

Texnologik yondashuv tushunchasi

Texnologik yondashuv keng ma'noda biror vazifani hal qilish uchun maqsadga muvofiq usul va vositalarni tanlash hamda ulardan samarali foydalanishni anglatadi; u muammoni aniqlash va tahlil qilish, usul va vositalarni tanlash, amalga oshirish hamda kuzatish va tahlil qadamlaridan iborat. Pedagogikada texnologik yondashuv ta'lim jarayonini tashxislanadigan maqsad asosida loyihalash, uni takrorlanuvchi bosqichlarga ajratish, tezkor qayta aloqa va tuzatishni ta'minlash hamda shu orqali rejalashtirilgan natijani kafolatlashni bildiradi. Bu tushuncha V.P. Bespalko, M.V. Klarin, G.K. Selevko ishlarida asoslangan [5–7], respublikamizda N.A. Muslimov, L.V. Golish, D.M. Fayzullayeva va boshqalar tomonidan rivojlantirilgan [8; 9].

Shuni ta'kidlash lozimki, texnologik yondashuv texnik vositalardan foydalanish bilan aynan emas. Dars eng zamonaviy jihozlar bilan o'tkazilishi, lekin texnologik bo'lmasligi mumkin – agar uning maqsadi tashxislanmasa va natijasi tekshirilmasa. Va aksincha, oddiy doska va bo'r bilan o'tilgan dars texnologik bo'lishi mumkin. Xalqaro oliy ta'lim didaktikasida bu yondashuvning muqobili – J. Biggsning konstruktiv muvofiqlik tamoyili: kutilayotgan o'quv natijasi, o'quv faoliyati va baholash topshirig'i o'zaro mos bo'lishi kerak [10].

Tadqiqotimizda texnologik yondashuv bitta yondashuv sifatida emas, beshta yondashuvning uyg'unligi sifatida talqin etiladi (1-rasm).

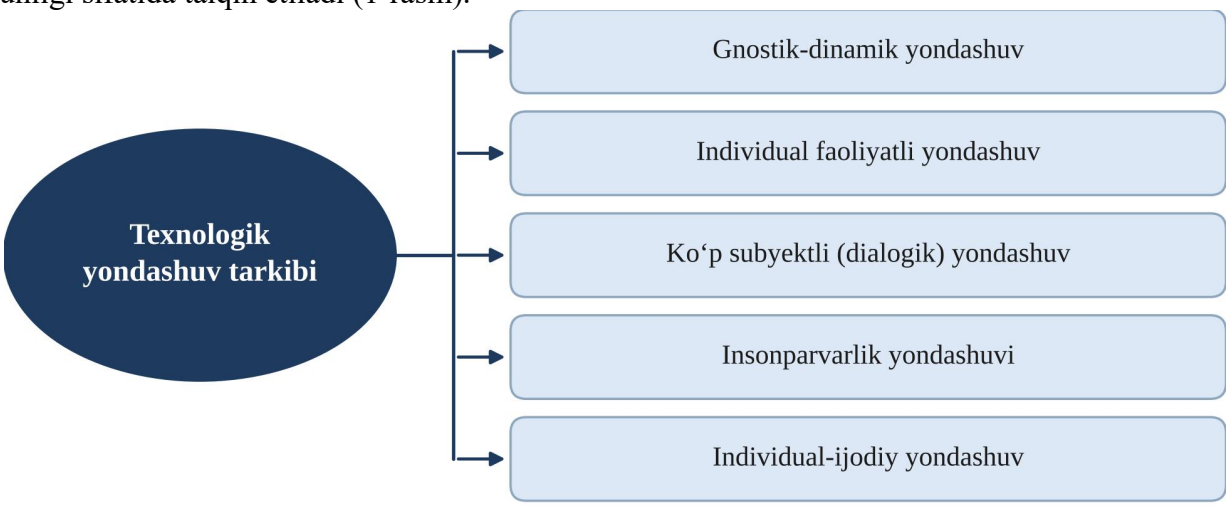

1-rasm. Texnologik yondashuv tarkibidagi yondashuvlar

Gnostik-dinamik yondashuv bilimning doimiy yangilanib borishini e'tirof etadi va talabaning bilimni mustaqil izlab topish, qayta ishlash hamda yangi vaziyatda qo'llash faoliyatini birinchi o'ringa qo'yadi. Bu yondashuvda bilim tayyor mahsulot emas, harakatdagi jarayon sifatida qaraladi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Individual faoliyatli yondashuv har bir talabaning o‘z faoliyati orqali rivojlanishini va bu faoliyatning uning imkoniyatlariga mos bo‘lishini talab etadi; undan topshiriqlarni tabaqalashtirish va individual ta’lim yo‘li g‘oyasi kelib chiqadi.

Ko‘p subyektli (dialogik) yondashuv ta’lim jarayonini teng huquqli subyektlar – pedagog va talabalar, talaba va talabalar o‘rtasidagi muloqot sifatida ko‘radi. Bilim muloqotda, turli nuqtayi nazarlar to‘qnashuvida tug‘iladi.

Insonparvarlik yondashuvi talaba shaxsini oliy qadriyat sifatida e’tirof etish, uning qadr-qimmatini hurmat qilish, xato qilish huquqini tan olish va unga ishonch bildirishni anglatadi.

Individual-ijodiy yondashuv har bir talabaning o‘ziga xos ijodiy uslubini rivojlantirishga, uni amaliy loyihalarda ishtirok etishga, emotsional va intellektual rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan.

Besh yondashuvning uyg‘unligi texnologik yondashuvni “qolipga solish”dan farqlaydi: jarayon aniq loyihalanadi, lekin uning markazida faol, muloqotga kirishuvchi, ijod qiluvchi shaxs turadi.

Metodologiya va usullar. An’anaviy ta’limda ma’ruza, suhbat, amaliy mashg‘ulot asosiy o‘rin tutadi, talaba ko‘p hollarda pedagogdan tushuntirish va ko‘rsatma olishga tayanadi. Mashg‘ulot shakli, topshiriq turi va baholash mezoni yildan yilga, mavzudan mavzuga o‘zgarmaydi. Moslashuvchanlik esa faqat o‘zgarish, yangilik va noaniqlik sharoitida namoyon bo‘ladi; bunday sharoit bo‘lmagan joyda u rivojlanmaydi. Texnologik yondashuvda o‘quv jarayoni muammo yechishga, interaktiv platformalar va multimedia imkoniyatlariga, tajribaga asoslanadi; talaba muntazam ravishda yangi vazifa, yangi vosita va yangi ish shakli bilan uchrashadi. Muhimi, bu uchrashuvlar tasodifiy emas, loyihalangan va me’yorlangan bo‘ladi.

Talabaning faolligi. An’anaviy ta’limda talabaning faoliyati ko‘pincha o‘qish va yodlashdan iborat bo‘lib, muammolarni hal qilish va ijodiy fikrlashda cheklangan. Yagona to‘g‘ri javobli topshiriqlarda tarbiyalangan talaba ochiq vaziyatni pedagogning xatosi deb qabul qiladi va “to‘g‘ri” variant aytib berilishini kutadi. Texnologik yondashuvda talabaning faolligi yuqori: u bilimini mustaqil qo‘llashga, yangilik ishlab chiqishga va muammolarni ijodiy hal qilishga yo‘naltiriladi. Aynan shu faoliyatda moslashuv qobiliyati, tanqidiy va ijodiy fikrlash, jamoaviy moslashuv mashq qilinadi.

Ta’lim samaradorligi. An’anaviy ta’limda samaradorlik ko‘pincha pedagogning mahoratiga va auditoriyadagi tartibga bog‘liq, talabalarning natijalari passiv ta’lim jarayoniga tayangan holda baholanadi. Natija bir pedagogdan boshqasiga keskin farq qilishi mumkin. Texnologik yondashuvda har bir talaba o‘ziga mos sur’atni tanlash imkoniga ega bo‘ladi, samaradorlik muntazam tashxis va tahlil orqali o‘lchanadi; jarayon aniq tavsiflangani uchun uni boshqa pedagog boshqa guruhda takrorlay oladi.

Qiyosdan kelib chiqadigan xulosa: an’anaviy yondashuv fan mazmunini reproduktiv va qisman produktiv darajada o‘zlashtirishni ta’minlaydi, biroq o‘zgargan sharoitda mustaqil qaror qabul qilish uchun kam imkoniyat yaratadi. Bu an’anaviy yondashuvning foydasizligini anglatmaydi – tizimli bilim berishda uning o‘rni saqlanadi; gap moslashuvchanlikni rivojlantirish uchun uning yetarli emasligida.

An’anaviy va texnologik yondashuvlarning qiyosi

An’anaviy yondashuv va texnologik yondashuvning ta’limdagi qiyosiy tahlili ularning tayangan asosiy tamoyillari, metodlari va ta’lim jarayoniga qarashidagi farqlarni ko‘rsatadi (2-rasm).

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

An'anaviy yondashuv va texnologik yondashuvning qiyosiy tahlili		
Ta'lim maqsadi va yondashuvi	An'anaviy yondashuv	An'anaviy ta'limda asosan muallim markaziy o'rinda bo'ladi. Ma'lumotni talaba qabul qiladi, ya'ni talaba passiv ishtirokchi bo'lib, uning bilimlari asosan muallim tomonidan tushuntiriladi
	Texnologik yondashuv	Texnologik ta'limda talabalarning faolligi va ijodiy ishtiroki muhim o'rin tutadi. O'qituvchi yordamchi, fasilitator sifatida ishtirok etadi, talabalarning mustaqil faoliyatiga asoslanadi.
Metodologiya va usullar	An'anaviy yondashuv	Ma'ruzalar, suhbatlar, amaliy mashg'ulotlar kabi shakllar asosiy o'rin tutadi. Talabalar ko'p hollarda o'qituvchidan tushuntirish va ko'rsatmalar olishga asoslanadi.
	Texnologik yondashuv	Interaktiv platforma va multimedia texnologiyalar orqali o'qish jarayonini samarali qilish va texnologiyalarning yordamida o'quv jarayoni shunchaki bilim beruvchi emas, balki tajribali va qiziqarli, muammo yechish va innovatsion tajribalarga asoslanadi.
Talabaning faolligi	An'anaviy yondashuv	Talabalar asosan passiv, ya'ni o'qituvchidan oladigan ma'lumotlarni qabul qiluvchi talaba bo'ladi. Talabalarning faoliyati ko'pincha o'qish va yodlashdan iborat, muammolarni hal qilishda va ijodiy fikrlashda cheklangan.
	Texnologik yondashuv	Talabalarning faolligi yuqori bo'ladi. Ular o'z bilimlarini mustaqil ravishda qo'llashga, yangiliklar ishlab chiqishga va muammolarni ijodiy hal qilishga yo'naltiriladi.
Ta'lim samaradorligi	An'anaviy yondashuv	Ta'lim samaradorligi ko'pincha o'qituvchining savodxonligiga va sinfdagi tartibga bog'liq. Ushbu yondashuvda talabalarning natijalari ko'pincha passiv ta'lim jarayoniga tayangan holda baholanadi
	Texnologik yondashuv	Ta'limning samaradorligi interaktiv platforma orqali yaxshilanadi, har bir talaba o'ziga mos o'qish tempini tanlash imkoniga ega. Ijodiy fikrlash, adaptiv tizimlar va analizlar orqali samaradorlik o'lchanadi.

2-rasm. An'anaviy yondashuv va texnologik yondashuvning qiyosiy tahlili

Qiyosni moslashuvchanlik kompetensiyalari nuqtayi nazaridan sharhlaymiz.

Ta'lim maqsadi va yondashuvi. An'anaviy ta'limda pedagog markaziy o'rinda bo'ladi, talaba ma'lumotni qabul qiluvchi passiv ishtirokchidir. Maqsad odatda mazmun tilida ifodalanadi: "mavzuni

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

o'rgatish". Bunday maqsad talabaning nima qila olishi kerakligini ko'rsatmaydi, shu bois moslashuvchanlik kabi sifatni rejalashtirib ham, tekshirib ham bo'lmaydi. Texnologik yondashuvda maqsad talabaning kuzatiladigan harakati orqali ifodalanadi: "berilgan dars rejasini o'zgargan shartga ko'ra, dars maqsadini saqlagan holda qayta quradi". Maqsad shunday qo'yilganda unga mos faoliyat va baholash topshirig'i o'z-o'zidan aniqlashadi.

Ziddiyat va uning yechimi

Bir qarashda texnologik yondashuv bilan moslashuvchanlik o'rtasida ziddiyat bordek tuyuladi. Texnologiya algoritmni, takrorlanuvchanlikni, kafolatlangan natijani bildiradi; moslashuvchanlikning mohiyati esa algoritmdan chetga chiqa olishdir. Oldindan loyihalangan jarayon bilan oldindan bilib bo'lmaydigan vaziyatda harakat qilish qobiliyatini rivojlantirish mumkinmi?

Agar pedagogning texnologiyasi talabaning faoliyatidan farqlansa, ziddiyat barham topadi. Oldindan loyihalanadigan va takrorlanadigan narsa – vaziyatlar ketma-ketligi, tayanchlar, qayta aloqa va refleksiya bosqichi. Ochiq qoladigan narsa – har bir vaziyatda talabaning yechimi. Texnologiya har bir talabaning yangilikka duch kelishini, qayta aloqa olishini va o'z harakatini tahlil qilishini kafolatlaydi, lekin talaba nimani o'ylab topishini belgilab bermaydi. Tashxislanadigan maqsad ham "to'g'ri javob"ni emas, faoliyat turini va uning sifat mezonlarini (maqsad saqlanganmi, har bir o'zgartirish asoslanganmi) belgilaydi.

Bu yechim psixologik tadqiqotlar bilan ham tasdiqlanadi. G. Xatano va K. Inagaki amallar doim bir xil sharoitda bajarilsa, kishi tez va aniq ishlaydigan, lekin sharoit o'zgarganda ojiz qoladigan "odatiy ekspert"ga, sharoitlar o'zgarib turganda esa amal nima uchun ishlashini tushunadigan va uni o'zgartira oladigan "moslashuvchan ekspert"ga aylanishini ko'rsatgan [11]. Demak, moslashuvchanlik sharoitlarni tizimli o'zgartirib turish orqali rivojlanadi, tizimli o'zgartirish esa aynan texnologik loyihalashni talab etadi.

Texnologik yondashuvning amaliy ifodasi

Texnologik yondashuv asosida moslashuvchanlik kompetensiyalarini rivojlantirish jarayoni quyidagi unsurlardan tarkib topadi.

Tashxislanadigan maqsad. Kompetensiya beshta komponentga ajratiladi – texnologik faollik, moslashuv qobiliyati, tanqidiy va ijodiy fikrlash, psixologik tayyorlik va ichki motivatsiya, jamoaviy moslashuv – va har biri uchun quyi, o'rta, yuqori darajadagi talabaning harakatlari tavsiflanadi.

Loyihalangan vaziyatlar. Fanning odatiy topshiriqlari shartlari o'zgaruvchan muammoli vaziyatlarga aylantiriladi: talaba ishni boshlagach, vaziyatning bir sharti (vaqt, o'quvchilar tarkibi, vositalar, ta'lim shakli, talablar yoki ma'lumot) o'zgartiriladi.

Me'yorlangan yangilik. Boshida bir vaqtda bitta shart o'zgaradi, tayanchlar beriladi va asta-sekin olib tashlanadi, birinchi urinish baholanmaydi.

Qayta aloqa. Mashg'ulotning o'zida kursdoshlar va pedagog izohi; modul davomida tashxis asosida keyingi vaziyatlarni tanlash; mustaqil ta'limda kuchsiz tomonni to'ldiruvchi topshiriq.

Refleksiya. Har bir mashg'ulot uchta savolga yozma javob bilan yakunlanadi: fikrlashimda nimani o'zgartirishga to'g'ri keldi; nima yordam berdi va nima xalaqit berdi; keyingi safar yaxshiroq uddalash uchun nimani o'rganishim kerak.

Mezonli baholash. Natija adaptiv, refleksiv va metakognitiv mezonlar bo'yicha aniqlanadi.

Bu unsurlar qo'shimcha soat talab qilmaydi; ular mavjud soatlar doirasida talabaning fan mazmuni bilan nima qilishini o'zgartiradi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Bitta mavzu misolida ikki yondashuv

Farqni "Pedagogika nazariyasi va tarixi" fanining "Ta'limni tashkil etish shakllari" mavzusidagi seminar misolida ko'rsatamiz.

An'anaviy yondashuvda seminar quyidagicha o'tadi: talabalar ta'lim shakllarining tasnifi, sinf-dars tizimining tarixi va afzalliklari haqida ma'ruzalar bilan chiqadi, pedagog savollar beradi va yakunda umumlashtiradi. Talabaning vazifasi – tayyorlangan materialni to'g'ri bayon etish. Mashg'ulot davomida hech narsa o'zgarmaydi: mavzu, tartib va baholash mezoni oldindan ma'lum. Talaba bilim oladi, lekin uni qo'llash, ayniqsa kutilmagan sharoitda qo'llash tajribasiga ega bo'lmaydi.

Texnologik yondashuvda xuddi shu mavzu to'rt qadamda o'tiladi. Birinchi qadamda kichik guruhlar pedagogik vazifa oladi: yosh o'qituvchi tuzgan 7-sinf dars rejasidagi ish shakllari tanlovini baholash. Ikkinchi qadamda o'n daqiqadan so'ng har bir guruh vaziyatni o'zgartiruvchi kartochka tortadi – "dars masofaviy shaklga o'tkazildi", "sinf parallel sinf bilan birlashtirildi", "dars o'ttiz daqiqaga qisqartirildi" – va rejani dars maqsadini saqlagan holda qayta quradi. Uchinchi qadamda guruhlar yechimlarini taqdim etadi va bir-birini qisqa nazorat varag'i bo'yicha baholaydi; pedagog ta'lim shakllari tasnifini guruhlar yechimlari asosida umumlashtiradi. To'rtinchi qadamda har bir talaba uchta refleksiv savolga yozma javob beradi.

Ikkala holatda sarflangan vaqt bir xil, nazariy mazmun ham qisqartirilmagan. Farq talabaning faoliyatida: birinchi holatda u tasnifni qayta aytib beradi, ikkinchisida tasnifdan pedagogik qaror qabul qilish vositasi sifatida foydalanadi va sharoit o'zgarganda qarorini qayta ko'rib chiqadi. Ikkinchi holatda mashg'ulotning tuzilmasi (to'rt qadam, nazorat varag'i, uch savol) qat'iy va takrorlanuvchan, talabalar yechimining mazmuni esa oldindan belgilanmagan – texnologiyaning qat'iyligi va natijaning ochiqligi shu tarzda uyg'unlashadi.

Texnologik yondashuvni joriy etishdagi xavflar

Texnologik yondashuvning afzalliklari uni to'g'ri amalga oshirgandagina namoyon bo'ladi. Amaliyotda uchraydigan xavflarni ko'rsatib o'tish zarur.

Birinchi xavf – texnologiyani texnika bilan almashtirish. Auditoriyaga proyektor va platforma kiritilishi, lekin maqsad avvalgidek mazmun tilida qo'yilib, natija tekshirilmasligi mumkin; bunda yondashuv o'zgarmaydi, faqat vosita o'zgaradi.

Ikkinchi xavf – shaklni vazifasiz o'zlashtirish. Yagona to'g'ri javobi bor "keys", bir talaba ishlab, qolganlari kuzatib o'tiradigan guruhli ish, semestr oxirida hisobot uchun to'ldiriladigan portfolio tashqi tomondan interaktiv shakllarga o'xshaydi, lekin ularning vazifasini bajarmaydi. Har bir shaklni uch savol bilan tekshirish foydali: unda talaba qayerda yangilikka duch keladi, qayerda qayta aloqa oladi, qayerda refleksiya qiladi?

Uchinchi xavf – haddan tashqari algoritmlashtirish. Agar nafaqat pedagogning ishi, balki talabaning yechimi ham oldindan belgilab qo'yilsa, texnologiya reproduktiv o'qitishning yangi ko'rinishiga aylanadi. Shu bois tashxislanadigan maqsadda "to'g'ri javob" emas, faoliyat turi va sifat mezonlari ko'rsatiladi.

To'rtinchi xavf – insonparvarlik jihatining unutilishi. Natijani kafolatlashga intilish talabani "ishlov beriladigan material"ga aylantirmasligi kerak. Texnologik yondashuv tarkibida insonparvarlik va individual-ijodiy yondashuvlarning mavjudligi aynan shu xavfning oldini oladi: sinov urinishi baholanmaydi, daraja tavsiflari tamg'a sifatida emas, rivojlanish pog'onalari sifatida taqdim etiladi, bir nechta asosli yechim muvaffaqiyatli deb tan olinadi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Beshinchi xavf – pedagogning tayyor emasligi. Texnologik yondashuv pedagogdan talabaning kutilganidan farq qiladigan yechimini qabul qila olishni, tayyor javob o'rniga qayta aloqa berishni talab etadi. Talabalardan egiluvchanlik talab qilgani holda har bir mashg'ulotni yagona o'zgarmas sxema bo'yicha o'tkazadigan pedagog o'z namunasi bilan buning aksini o'rgatadi.

Yondashuvni almashtirishning bosqichlari

An'anaviy yondashuvdan texnologik yondashuvga o'tish bir kunda yuz bermaydi; pedagog ham yangi ish uslubiga me'yoriy yangilik pog'onalari orqali moslashadi. Tadqiqotimizda moslashuvchanlik kompetensiyalarini rivojlantirishning besh bosqichi ajratilgan bo'lib, ular o'tish tartibini ham belgilaydi.

Tashkiliy bosqichda pedagog fan bo'yicha kutilayotgan natijalarni komponentlar va darajalar tilida ifodalaydi, boshlang'ich tashxis o'tkazadi va natijalarni talabalarga ochiq e'lon qiladi. Shu bosqichning o'ziyoq an'anaviy amaliyotdan jiddiy farq qiladi: talaba kurs boshidayoq undan nima kutilayotganini va qaysi belgilar bo'yicha baholanishini biladi.

Nazariy bosqichda fan mazmuni pedagogik faoliyatning o'zgaruvchan sharoitlari haqidagi bilimlar bilan boyitiladi; ma'ruzalarda tezkor so'rov va muammoli savollar qo'llaniladi.

Amaliy bosqichda odatiy seminar topshiriqlari shartlari o'zgaruvchan muammoli vaziyatlarga aylantiriladi. Bu bosqichda avval bitta modul qayta ishlanadi, tajriba to'plangach, qolgan modullarga o'tiladi.

Refleksiv bosqichda har bir mashg'ulot yozma refleksiya bilan yakunlanadi, mustaqil ta'lim natijalari qat'iy tuzilmali portfolioga joylanadi.

Tahliliy bosqichda natijalar adaptiv, refleksiv va metakognitiv mezonlar bo'yicha baholanadi, guruh va har bir talaba bo'yicha xulosa chiqariladi hamda keyingi o'quv yili uchun topshiriqlar bankiga tuzatish kiritiladi: bir xil, rasmiy yechimlarga olib kelgan topshiriqlar almashtiriladi, xilma-xil asosli yechimlar berganlari saqlab qolinadi.

Bu ketma-ketlikda har bir bosqich avvalgisiga tayanadi, shuning uchun ularni chetlab o'tib bo'lmaydi: tashxislanadigan maqsadsiz muammoli vaziyat maqsadsiz o'yinga, refleksiyasiz muammoli vaziyat esa anglanmagan tajribaga aylanadi. Shu ma'noda texnologik yondashuvga o'tish alohida metodlarni almashtirish emas, balki o'qitishni loyihalash mantig'ini o'zgartirishdir: pedagog "bugun qaysi mavzuni o'taman?" degan savoldan "bugun talaba nimani qila oladigan bo'ladi va men buni qanday bilaman?" degan savolga o'tadi.

Tajriba-sinov natijalari

Texnologik yondashuvga asoslangan model "Pedagogika nazariyasi va tarixi" fanini o'qitishda Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Farg'ona davlat universiteti va Urganch davlat pedagogika institutida sinovdan o'tkazildi. Tajriba guruhlarida (245 nafar talaba) fan texnologik yondashuv asosida, nazorat guruhlarida (241 nafar talaba) an'anaviy usulda o'qitildi; o'quv dasturi va soatlar hajmi bir xil edi. Tajriba boshida guruhlar bir jinsli bo'lgan. Yakunda tajriba guruhlarida talabalarning 49,0 foizi, nazorat guruhlarida 9,1 foizi yuqori daraja ko'rsatdi; quyi daraja ulushi mos ravishda 20,0 va 49,0 foizni tashkil etdi. O'rtacha o'zlashtirish tajriba guruhlarida 85,8 foiz, nazorat guruhlarida 72,0 foiz bo'lib, farq statistik jihatdan ishonchli (Pirson mezoni bo'yicha $\chi^2 \approx 99{,}65$; kritik qiymat 5,99).

E'tiborli jihati shundaki, o'rta daraja nazorat guruhlarida ko'proq (41,9 foizga qarshi 31,0 foiz). Bu yuqoridagi nazariy xulosani tasdiqlaydi: an'anaviy o'qitish talabani o'rta darajagacha olib boradi, yuqori daraja uchun zarur bo'lgan mustaqil qaror qabul qilish tajribasini esa texnologik yondashuv beradi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Xulosa

An'anaviy va texnologik yondashuvlar ta'lim maqsadi, usullari, talaba faolligi va samaradorlikni ta'minlash yo'llari bilan farq qiladi. An'anaviy yondashuvda maqsad mazmun tilida qo'yiladi, sharoit o'zgarmas, talaba passiv bo'ladi; shu sababli u moslashuvchanlik namoyon bo'ladigan vaziyatlarni yaratmaydi. Texnologik yondashuv – gnostik-dinamik, individual faoliyatli, ko'p subyektli, insonparvarlik va individual-ijodiy yondashuvlar uyg'unligi sifatida – maqsadni kuzatiladigan harakat orqali qo'yish, yangilikni loyihalash va me'yorlash, qayta aloqa va refleksiyani ta'minlash imkonini beradi. Texnologiyaning qat'iyligi pedagog ishiga taalluqli bo'lib, talabaning yechimi ochiq qoladi; shu bois texnologik yondashuv moslashuvchanlikka zid emas, balki uni rivojlantirishning sharti hisoblanadi. Bu xulosa uchta oliy ta'lim muassasasidagi tajriba-sinov natijalari bilan tasdiqlangan.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin. Birinchidan, pedagogik turkum fanlarining dasturlari va sillabuslarida ta'lim natijalarini mazmun tilida emas, talabaning kuzatiladigan harakatlari tilida ifodalash, ular qatoriga moslashuvchanlik kompetensiyalari komponentlarini kiritish maqsadga muvofiq. Ikkinchidan, har bir modul uchun shartlari o'zgaruvchan muammoli vaziyatlar va refleksiya shakllarini oldindan loyihalash, kafedralarda bunday topshiriqlarning umumiy bankini yaratish lozim. Uchinchidan, baholash topshiriqlari o'quv faoliyati bilan bir turda bo'lishi kerak: mashg'ulotda talaba vaziyat yechgan bo'lsa, nazoratda ham vaziyat yechishi lozim, aks holda talabalar tez orada nazorat talab qiladigan narsanigina – qayta aytib berishni o'rganishga qaytadi. To'rtinchidan, professor-o'qituvchilar malakasini oshirish dasturlariga tashxislanadigan maqsad qo'yish, qayta aloqa berish va fasilitatsiya ko'nikmalariga oid amaliy mashg'ulotlarni kiritish zarur, chunki yondashuvni almashtirishning asosiy sharti – pedagogning o'zi. Beshinchidan, texnologik yondashuvni joriy etishda an'anaviy o'qitishning kuchli tomonlaridan – bilimni tizimli, izchil bayon etish tajribasidan voz kechmaslik kerak: gap bir yondashuvni ikkinchisi bilan butunlay almashtirishda emas, tizimli bilim berishni talabaning faol, o'zgaruvchan sharoitdagi faoliyati bilan to'ldirishda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Martin A.J., Nejad H., Colmar S., Liem G.A.D. Adaptability: Conceptual and empirical perspectives on responses to change, novelty and uncertainty // Australian Journal of Guidance and Counselling. – 2012. – Vol. 22, No. 1. – P. 58–81.
2. Granziera H., Collie R.J., Martin A.J. Adaptability: An important capacity to cultivate among pre-service teachers in teacher education programmes // Psychology Teaching Review. – 2019. – Vol. 25, No. 1. – P. 60–66.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi "O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-sonli Farmoni // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – https://lex.uz
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 21-iyundagi "Pedagogik ta'lim sifatini oshirish va pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta'lim muassasalari faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-289-sonli Qarori // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – https://lex.uz
5. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – М.: Педагогика, 1989. – 192 с.
6. Кларин М.В. Педагогическая технология в учебном процессе. – М.: Знание, 1989. – 80 с.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

7. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: учебное пособие. – М.: Народное образование, 1998. – 256 с.
8. Muslimov N.A., Raximov Z.T., Xo'jayev A.A., Qodirov H.Sh. Ta'lim texnologiyalari: darslik. – Toshkent: Voris, 2019. – 568 b.
9. Golish L.V., Fayzullayeva D.M. Pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va rejalashtirish. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2011. – 208 b.
10. Biggs J. Enhancing teaching through constructive alignment // Higher Education. – 1996. – Vol. 32, No. 3. – P. 347–364.
11. Hatano G., Inagaki K. Two courses of expertise // Child Development and Education in Japan / Eds. H. Stevenson, H. Azuma, K. Hakuta. – New York: Freeman, 1986. – P. 262–272.
12. Irisboyeva Yo.O'. Pedagogik ta'limda texnologik yondashuvning zaruriy ahamiyati // Mug'allim hám úzliksiz bilimlendiriw. – Nukus, 2025. – № 1.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.